

Monika Govekar-Okoliš

Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani

UDK 371.1(497.4)“1848/1914”

Primljeno: 2006. godine

Pregledni članak

ŠKOLSKA UPRAVA U SLOVENIJI OD 1848. DO 1914.

U članku je predstavljeno značenje i struktura djelovanja školske uprave u Sloveniji i tadašnjoj austrijskoj državi od 1848. do 1914. godine. Prikazana je razlika u djelovanju školske uprave u dva razdoblja, prvom od 1848. do 1868. i drugom od 1868. do 1914. godine. Uz navedeno opisano je i djelovanje pojedinih školskih uprava u pojedinim tadašnjim slovenskim pokrajinama (Štajerskoj i Koruškoj, Kranjskoj, Goričkoj i Gradišćanskoj) iz raspoloživih primarnih izvora, to jest zapisa rasprava pokrajinskih zborova u pojedinim slovenskim pokrajinama. Time je prikazano kakvu su značajnu ulogu u to vrijeme imali slovenski pojedinci koji su sudjelovali u školskoj upravi i kakva su bila njihova nastojanja za slovensko školstvo.

Ključne riječi: školska uprava, austrijsko školstvo, povijest školstva, Slovenija, 1848-1914. godine

Uvod

U Sloveniji je školstvo nakon 1848. godine općenito bilo sastavni dio austrijskog školstva sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1914. godine. U cijelosti je ovisilo o austrijskoj školskoj politici. Pokreti narodnog preporoda u Austriji godine 1848./49. uzrokovali su da je austrijska politika prihvatila doktrinu višenacionalne države, unutar koje je ozakonila ravnopravnost svih naroda. U školstvu su se odražavala sva nastojanja i suprotnosti austrijske nacionalne politike i sve slabosti međunacionalnih odnosa u pojedinim austrijskim državama. Učinci takvih prilika vidljivi su i u strukturi školske uprave. Školstvo je postalo laičko, odvojeno od crkvene vlasti i dobivalo je značajke državno i nacionalno usmjerene institucije. U drugoj polovini 19. stoljeća na području školstva možemo govoriti o kvantitativnom i kvalitativnom razvoju. Školstvo je u slovenskim pokrajinama unutar Austro-Ugarske s kvantitativnog stajališta doživjelo intenzivniji razvoj. Širila se školska mreža, povećavalo se pohađanje škole, uvodila se školska obveza. Posljedica toga bila je i to da škole više nisu bile elitne institucije. Njihov utjecaj na razvoj kulture i svijest svih ljudi postao je iznimno velik. Školstvo je u tom razdoblju doživjelo i kvalitativan pomak. To nam dokazuje odvajanje školstva od dotadašnjeg crkvenog nadzora, kada je školstvo vodila Crkva, i uvođenje laičkog nadzora, kada je školstvo počela voditi država. To je bila konačna linija razdvajanja, u

kojoj je sve veće značenje uz vjerski dobivao i svjetovni odgoj – državljanski, domovinski i nacionalni. Budući da je država bila izgrađena prema nacionalnom principu i da je naglašavala državljanski i nacionalni odgoj, škola je dobivala značajke državno i nacionalno usmjerene institucije. To je u praksi rezultiralo uvođenjem živih jezika umjesto latinskog jezika koji je sve do 1848. godine bio jedini nastavni jezik, a nakon toga jedino još školski predmet. Umjesto latinskog kao nastavnog jezika uveden je materinji jezik (Ciperle, 1979.); međutim, taj je u većini austrijskih pokrajina bio njemački. Izmijenila se uloga učitelja, njihova služba je odvojena od crkvene. Učitelji su dobili i svoja učilišta koja su bila državne institucije (Schmidt, 1988.). Škole su time postale nacionalni državni aparat, jer je država imala na raspolaganju brojne i učinkovite ideološke aparate, među kojima je od prvorazrednog značaja bio upravo školski sustav (Južnič, 1993.). »Država u pravilu uvodi i primjenjuje jedinstveni jezik, prije svega za javnu i službenu uporabu.« (ib., str. 322). To je vrijedilo i za školu koja je postala jedan od instrumenata duhovnog i kulturnog ujedinjavanja, sredstvo za postizanje političke jedinstvenosti koju je osiguravala i zaokruživala država. Time je država doprinosila mnogim homogenizacijama i nivelizacijama (Južnič, 1993). Pritom je svojevrstu ulogu imala školska uprava koja je bila direktno pod utjecajem tadašnje politike austrijske države. Odras toga vidljiv je i u tadašnjim slovenskim pokrajinama.

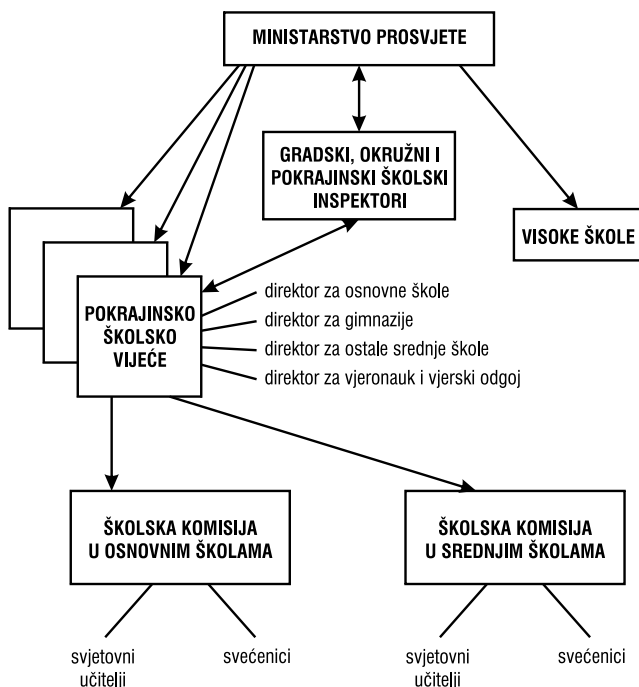
Značenje i djelovanje školske uprave od 1848. do 1868.

Školska uprava bila je značajan dio ukupne strukture državne uprave u Austriji, koja se sastojala od određenih državnih organa i tijela, koji su brinuli za ukupnu organizaciju austrijskog školstva. Pritom valja naglasiti prije svega njihove nadležnosti kod zakonskog reguliranja školstva, donošenja nastavnih programa i normativa za djelovanje škola. U njihovoj je nadležnosti bila i školska inspekcija i razvoj školske mreže. Sve društvene, političke i gospodarske promjene, među kojima je značajnu ulogu imalo i priznavanje višenacionalnosti u Austriji, kao i decentralizacija austrijske politike i vodstva, do koje je došlo 1848. godine, uzrokovala su i promjene u školskoj upravi. Studijsku dvorsku komisiju 23. ožujka 1848. zamijenilo je prvo austrijsko Ministarstvo za prosvjetu unutar kojega je osnovana posebna komisija za školsku reformu, sastavljena od profesora koji su se zauzimali za demokratičnije školstvo (Friedjung, 1908.). Ova reformatorska komisija prikupljala je brojne prijedloge, koje je Ministarstvo za prosvjetu dobivalo od škola. Na osnovi toga nastao je *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich* (Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji). Velik dio tog nacrtu oblikovao je Exner (Strakosch - Grassmann, 1905.).

Spomenuti nacrt među ostalim je uveo i novu školsku upravu. Uz Ministarstvo za prosvjetu, kojemu su neposredno podređene sve visoke škole, u svim austrijskim pokrajinama osnovala su se pokrajinska školska vijeća, koja su bila zadužena za sve osnovne i srednje škole u pokrajini. Pokrajinska školska vijeća bila su podređena Ministarstvu za prosvjetu (Spisi predsjedništva..., 1849.a). Strukturu školske uprave prikazujemo na posebnoj skici iz koje je vidljivo da su pokrajinsko školsko vijeće sastavljala četiri

predstavnik koji su morali posjedovati mnogo radnog iskustva iz područja školstva. To su bili: direktor za osnovne škole, direktor za gimnazije, direktor za ostale srednje škole i direktor koji je bio zadužen za vjeronauk i vjerski odgoj (Spisi predsjedništva..., 1849.a). Zadaća pokrajinskih školskih vijeća bila je briga za osnovno i srednje školstvo i davanje prijedloga gradskim školskim inspektorima u glavnom gradu svake pokrajine Ministarstvu za prosvjetu, koje je konačno odredilo pojedince. Gradski školski inspektori bavili su se samo vođenjem škola. Svakom gradskom inspektoratu bila su dodijeljena i tri savjetnika, takozvani okružni inspektori koji su birani iz redova stanovništva s pravom nadzora škola. Isti su se redovito sastajali s gradskim inspektorom i izmjenjivali mišljenja, savjete i prijedloge. Okružni inspektori mogli su zajedničkom odlukom pokrajinskog školskog vijeća imenovati kotarske školske inspektore, za koje su birali najbolje učitelje (Helfert, 1889.). Svaku školu u austrijskoj državi neposredno je vodila školska komisija, sastavljena od svjetovnih snaga i svećenika. Tako su dotadašnji rad okružnih školskih nadzornika preuzeli i proširili pokrajinski školski nadzornici koji su bili članovi pokrajinskog školskog vijeća i istovremeno su predstavljali i pokrajinsku školsku vlast. Oni su brinuli za pedagoško i znanstveno vodstvo osnovnih i srednjih škola, dok je za ekonomske poslove i dalje brinula austrijska školska vlast u Beču (Helfert, 1889.).

Skica 1: Školska uprava iz Nacrta temeljnih načela javne nastave u Austriji godine 1848.

Godine 1848./49. su odredbom Osnutka temeljnih načela javne nastave u Austriji nastala su pokrajinska školska vijeća za Kranjsku sa sjedištem u Ljubljani; za Goričku, Istru i Tržašku u Trstu; za Štajersku u Gradcu; a Koroška je dobila svoju pokrajinsku vlast u Celovcu tek u proljeće 1849. godine (Predsjednički spisi..., 1849.a).

Nastanak pokrajinskih školskih vijeća značio je korak dalje prema decentralizaciji austrijske školske politike i školske uprave s obzirom na njezino dotadašnje centralno vođenje. Upravo je time, što je svaka austrijska pokrajina dobila svoja pokrajinska školska vijeća, moglo doći do većeg utjecaja mjesnih pokrajinskih struktura na škole. Tako možemo zaključiti da su s nastankom pokrajinskih školskih vijeća u Sloveniji, barem teoretski gledano, Slovenci prvi put u povijesti dobili školsku upravu na svome tlu. To bi moralo značiti, da smo barem teoretski time dobili i mogućnost za odlučivanje o razvoju školstva na slovenskom teritoriju, prije svega o odlučivanju o onim elementima škole koji su važni za razvoj nacionalnog identiteta i kulture. Naime, u nadležnosti pokrajinskih školskih vijeća bilo je i odlučivanje o ulozi pokrajinskog jezika u školama, o jeziku na kojem su pisani udžbenici i odlučivanje o školskim obvezama (Entwurf der..., 1849.).

Kod nas je prilikom sastavljanja pokrajinskog školskog vijeća bilo nešto poteškoća. Austrijska vlast je za članove školskih vijeća u pokrajinama birala znanstveno obrazovane i iskusne pojedince iz školstva, koji su ujedno imali i ugled i povjerenje među stanovništvom u toj pokrajini. Na nacionalno miješanim područjima, kao što je bila Slovenija, austrijskoj su vlasti smetala nacionalna nastojanja. Također su joj smetale izjave kao što je bila izjava Slovenskog društva, da bi iz svih škola u slovenskim pokrajinama trebalo protjerati sve što je njemačko i smijeniti s učiteljskih mjesta učitelje koji nisu domaći, što su zagovarali i neki naši znanstveno obrazovani i iskusni nastavnici (Predsjednički spisi..., 1849.b). Vlast je za referente - direktore pokrajinskih školskih vijeća birala one pojedince koji su joj odgovarali i svojom političkom orijentacijom (ib.). Time je austrijska prosvjetna vlast onemogućivala daljnje ostvarivanje nacionalnih zahtjeva slovenske inteligencije, nastavnika, svećenika i ostalih, koji su s velikim nadama očekivali školsku upravu na slovenskom tlu, pri čemu se to shvaća kao školstvo na slovenskom jeziku.

Iz toga je vidljivo, da je nastanak pokrajinskih školskih vijeća stvarno značio samo mali korak prema mogućnosti za ostvarivanje slovenskih nacionalnih interesa, zato što pokrajinska školska vijeća nisu pokazala dobru volju niti spremnost da u skladu sa svojim izvornim nadležnostima odlučuju: o poticajima za ostvarivanje slovenskog jezika u našim školama, o službenim potvrdama i tisku slovenskih školskih knjiga od strane Prosvjetnog ministarstva, o zapošljavanju slovenskih učitelja, o gradnji novih škola na našem tlu i o ostalim pitanjima, važnim za ostvarivanje slovenskih interesa. To nam govori i primjer odgovora pokrajinskog poglavara svojem zastupniku na sjednici Goričkog pokrajinskog zbora 20. ožujka 1863., da molba s obzirom na promjene u nastavi u osnovnim školama nije bila razmatrana zato "što je to važna stvar i o tom je potrebno ozbiljno razmisliti. Međutim, da je morao dati na red najprije one prijedloge, koje je vlada poslala; što će prije isti biti raspravljani, drugi će doći na red, redosljedom kojim

će se njemu činiti više ili manje važni.” (Rasprave pokr. zbora Goričke i Gradiške, 1863., str. 307). Pokrajinska školska vijeća su djelovala više kao organ u izvođenju centralne austrijske školske politike i uprave. To je značilo da slovenski nastavnici, profesori i ostali osviješteni Slovenci nisu imali većih mogućnosti za ostvarivanje nacionalnih želja i zahtjeva za kulturnom i političkom autonomijom. Zato je postalo iznimno važno sudjelovanje predstavnika civilnog društva, na primjer inteligencije i nastavnika koji su bili u organima školske uprave. Upravo su oni odlučivali o tome kakva je uloga škole u odnosu prema domovinskom, državljanskom i nacionalnom odgoju. Osnovni problem pokrajinskih školskih vijeća pritom je bio u tome da je, s obzirom na kadrovsku politiku tih vijeća, školska politika bila prije sve ostalo nego proslovenska. Zato školska vijeća nisu bila naklonjena slovenskim nacionalnim interesima i opravdanim zahtjevima.

Školska uprava u godinama 1868. – 1914.

Nastanak nove monarhije - dualističke Habsburške Monarhije godine 1867., u austrijskoj je politici povezan s nekim promjenama u školskoj upravi. Na vodećem mjestu bili su njemački liberali, koji su počeli mijenjati i usmjeravati austrijsku politiku u sve liberalnije tokove. Prihvatili su niz novih zakona, među kojima je bio i novi školski zakon. Državni zakon o odnosu između škole i crkve (Zakon..., 1895.) nije značajan samo zbog toga što je njime nastupilo načelno odvajanje škole od Crkve i za prelazak sa crkvene škole prema laičkoj, već je njime vrhovni nadzor i vodstvo nad školstvom, cjelokupnom nastavom i odgojem, pripao državi. Ista je na temelju tog zakona prekinula veze s konkordatom iz godine 1855., koji je značio sporazum o podjeli nadležnosti između crkve i države (Ciperle, 1979.). Država je Crkvi prepustila samo vodstvo i neposredni nadzor nad nastavom vjeronauka u osnovnim i srednjim školama. Na druge predmete Crkva nije imala utjecaj, a nastavila je brinuti samo o javnim redovničkim školama (Zakon..., 1895.).

Na osnovi novog školskog zakona iz godine 1868. oblikovala se nova vrhovna školska vlast za cjelokupnu Habsburšku Monarhiju, to je bilo Ministarstvo za bogoslužje i nastavu u Beču (Zakon..., 1895.). “Država izvršava najviše vodstvo i nadzor svega školstva i odgoja preko ministra za bogoslužje i nastavu.” (Zakon..., 1895., str. 7). Prema načelima decentralizacije zakon je razvio školska vijeća koja su djelovala na tri razine, i to:

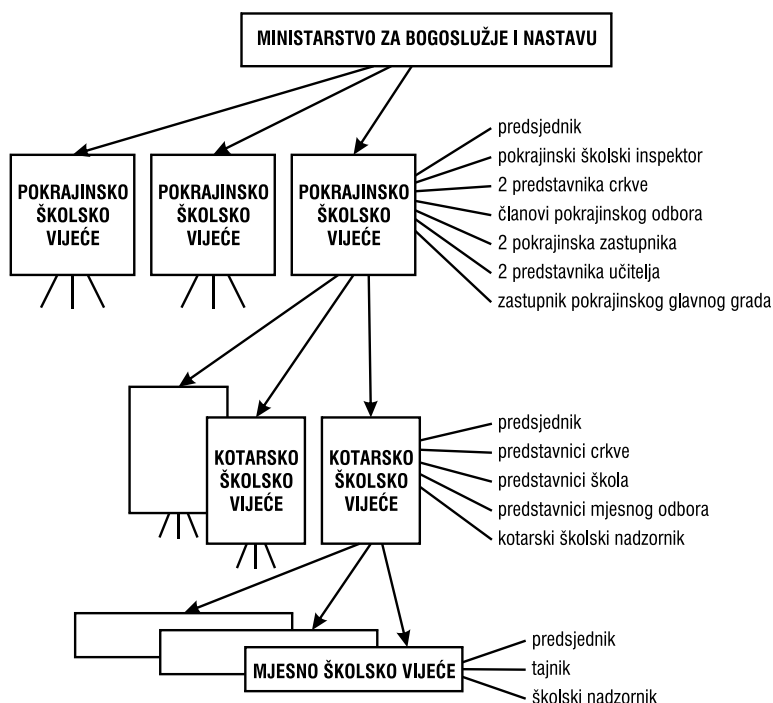
1. pokrajinska školska vijeća, koja su vodila školstvo u određenoj austrijskoj pokrajini;
2. kotarska školska vijeća, koja su vodila školstvo u kotarima i njihovoj okolini;
3. mjesna školska vijeća, koja su vodila školstvo u općinama.

U svim tim školskim vijećima bili su predstavnici škole, crkve i poreznih obveznika (Zakon..., 1895.).

Pokrajinsko školsko vijeće je najviša školska vlast u pokrajini. U slovenskim pokrajinama imali smo prema Imeniku školskih vlasti, škola i učitelja u Sloveniji uku-

pno šest pokrajinskih školskih vijeća: u Gradcu za Štajersku, Ljubljani za Kranjsku, Celovcu za Korušku, Gorici za Goričku, Trstu za Tršćansku i Kopru za Istru (Imenik školskih vlasti,..., 1874.). Svako Pokrajinsko školsko vijeće u pojedinoj pokrajini predstavljalo je pokrajinsku školsku vlast. Brinulo je za administrativno i pedagoško vođenje škola, predlagalo pojedince za kotarske školske inspektore. Imenovalo je direktore i učitelje osnovnih i srednjih škola. Pokrajinsko je školsko vijeće pripremalo nastavne planove za osnovne i srednje škole, koji su bili važeći prema odluci pokrajinskih odbora. Davalo je dozvole za izdavanje udžbenika, predlagalo godišnji financijski plan za održavanje škola i objavljivalo godišnja izvješća o javnom odgoju (Zakon..., 1895.).

Skica 2: Struktura državne školske uprave godine 1868.

Pokrajinska vijeća sastavljali su: predsjednik, pokrajinski školski inspektori za osnovne i srednje škole, dva predstavnika crkve, članovi pokrajinskog odbora, dva pokrajinska zastupnika, dva predstavnika učitelja kao vrlo dobra odgajatelja, i zastupnik pokrajinskog glavnog grada. Pokrajinski školski inspektori bili su zaduženi za nadzor nad osnovnim i srednjim školama u pokrajini, gdje su posebno pazili da se škola ne bi koristila za političke, vjerske ili nacionalne sporove. Isti su prilikom inspekcija vodili i konferencije učiteljskih zborova. Svako pokrajinsko vijeće bilo je odgovorno Ministarstvu za bogoslužje i nastavu (Franjo Josip, 1869.).

Pored pokrajinskih školskih vijeća u slovenskim pokrajinama imali smo i kotarska školska vijeća. Iz podataka zaključujemo da je u Štajerskoj bilo ukupno dvadeset i dva kotarska školska vijeća, u Kranjskoj dvanaest, u Koruškoj četiri, u Goričkoj šest, u Tršćanskoj jedno i u Istri dva školska vijeća (Imenik školskih vlasti..., 1874.). Kotarska školska vijeća brinula su za odgovarajuće ostvarivanje zakona i odluka školskih vlasti. Ista su mogla davati prijedloge za osnivanje novih škola, brinula su za postavljanje učitelja i profesora i pozivana su na kotarske učiteljske konferencije. Brinula su i za tekuće izvješćivanje pokrajinskog školskog vijeća o radu škola, kao i o ostalim školskim ustanovama, na primjer o skloništima, zavodima za hendikepiranu djecu, o svim privatnim osnovnim školama i specijalnim školama. Kotarska školska vijeća imala su svoje sjedište u većem gradu u pokrajini, a predsjednik vijeća bio je najčešće i gradonačelnik grada. Kotarska školska vijeća činili su predsjednik, predstavnici crkve, predstavnici škola, predstavnici mjesnog odbora i kotarski školski nadzornik, koji je obavljao inspekcije škola, na kojima je pružao didaktičke pedagoške savjete, uklanjao pogreške na nastavi, a ujedno je vodio i kotarske učiteljske konferencije (Ministarski natječaj..., 1895.).

Mjesna školska vijeća bila su u pojedinim općinama, za koje nažalost nismo pronašli točan broj za svaku slovensku pokrajinu. Ista su prije svega brinula za materijalne izdatke škola, osim za osobne plaće učitelja, koji su na osnovi novog zakona primali mjesečne plaće od pokrajine. Članovi mjesnih školskih vijeća bili su: predsjednik (gradonačelnik), tajnik (voditelj škole) i školski nadzornik (ib.).

Najviši školski nadzor bio je na taj način u rukama pokrajinskih školskih nadzornika. Školska uprava te vrste ostala je sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije.

Utjecaj školske uprave na djelovanje pokrajinskih školskih vijeća u pojedinim slovenskim pokrajinama

U okviru školske uprave u Sloveniji dolazilo je do brojnih novih zakona, koji su usmjeravali organizaciju škola, jezik nastave, sredstva, položaj nastavničkog osoblja i ostalo. Naravno, doneseni zakoni bili su jedno, a izvođenje istih drugo, kao što to navodi Melik, koji je prikazao da su među pojedinim slovenskim pokrajinama postajale razlike i to upravo u djelovanju pokrajinskih školskih vijeća (Melik, 1970.). To su: trajanje obveze školovanja, uvođenje slovenskog jezika kao neobveznog ili obveznog nastavnog predmeta, različit broj slovenskih učitelja u našim školama. Pokrajinske školske vlasti odlučivale su u granicama koje su bile određene austrijskim školskim zakonima. Prema Maliku, razlike su nastale među ostalim i pri ostvarivanju odredbi o nastavnom jeziku u novom školskom zakonodavstvu iz 1869. godine. Međutim, najvažnije su bile razlike u primjeni slovenskog jezika kao nastavnog jezika. Upravo s tim u vezi, u raspravama pokrajinskih zborova u pojedinim slovenskim pokrajinama pronašli smo nekoliko slučajeva na kojima želimo prikazati položaj Slovenaca pri odlučivanju o školskim pitanjima u Sloveniji, prije svega glede slovenskog jezika.

Prema državnom školskom zakonu iz 1868. godine o nastavi u pokrajinskom jeziku u osnovnim i srednjim školama mogla je odlučivati pokrajinska školska vlast, prije svega oni koji su bili zaduženi za školstvo, a to su bili Pokrajinsko školsko vijeće i općina. Iznimno su to bila i učilišta za koja je nastavni jezik određivao ministar za školstvo na prijedlog pokrajinske školske vlasti (Melik, 1970.).

Štajerska i Koruška pokrajina

U Štajerskoj su pitanje nastavnog jezika uredili na poseban način. Kao što opisuje Melik, predstavnici pokrajinskog školskog vijeća protiv volje slovenskih poslanika ovlastili su mjesna školska vijeća za davanje prijedloga glede nastavnog jezika, a kotarska školska vijeća za odlučivanje o nastavnom jeziku (Melik, 1970.). U Štajerskoj je zakonodavstvo stvorilo čak tri odlučujuća čimbenika: “pokrajinsko školsko vijeće, općinsko (to je u većini slučajeva bilo ono koje je održavalo školu) i ... kotarsko zastupstvo.” (Melik, 1970., str. 55). Kotarska zastupstva su, kako to navodi Melik, postojala samo u Štajerskoj. Njih je biralo stanovništvo pojedinih kotara. Izborni postupci nisu bili potpuno demokratski. Jedino u Štajerskoj su i mjesna školska vijeća mogla davati prijedloge u vezi nastavnog jezika, a kotarska školska vijeća su zatim prva odlučivala o školskim stvarima (ib.). Na prvi pogled je izgledalo kao da su Slovenci u Sloveniji već skoro dobili školstvo u svoje ruke. Međutim, to nije bilo tako. U Štajerskoj je “zbog nedemokratskog sustava izbornih razreda, prema kojem su birali veleposjednici, najveći porezni obveznici u trgovini i industriji, stanovnici gradova i trgova i pokrajinsko stanovništvo, svaki po jednu četvrtinu zastupnika, mogli imati većinu Nijemci, koji su imali svoje pristaše među najbogatijima, a većinu i u posve slovenskim kotarima.” (Melik, 1970., str. 55). Općine su mogle biti, kako kaže Melik, kod nas potpuno slovenske prema svom stanovništvu, a po svojoj političkoj usmjerenosti njemačke, jer je njemačka stranka imala najviše pristaša među najbogatijim stanovništvom, u kojem je bila i inteligencija.

Najizrazitije je to bilo u Štajerskoj i Koruškoj, gdje je u općini odlučivao gornji sloj njihovog stanovništva. Tako su i voditelji školske uprave vodili naše školstvo uvijek više u okviru njemačkog školstva, čime se polako počeo širiti njemački mentalitet (Melik, 1970.). Ako bi se slovenske općine odlučile za školstvo sa slovenskim nastavnim jezikom i ako bi o tome mogli odlučivati svi stanovnici, a ne samo članovi općinskih odbora i općinskih školskih vijeća, školstvo u Sloveniji bi se moglo brže uređivati na osnovi nacionalnih zahtjeva koje su, sve izrazitije u šezdesetim godinama, pored pojedinaca postavljale i mase slovenskog stanovništva iz gradova i sela. Budući da se vodstvo općina nije odlučilo za školstvo sa slovenskim nastavnim jezikom, počela se i uz pomoć školskih upravnih organa provoditi germanizacija nad našim školstvom.

Najizrazitija germanizacija bila je u Koruškoj. Glavnu ulogu u općinskim školskim vijećima imalo je njemačko vodstvo, koje je kod svih odluka bilo pod utjecajem i u ovisnosti o Ministarstvu za bogoslužje i nastavu, a ono o ukupnoj prosvjetnoj politici koju je vodila Austrija. Unatoč brojnim zahtjevima i molbama caru, koje su sastavljali osviješteni slovenski nastavnici, nije im udovoljeno. Sve to je, kako kaže Melik, ovisilo i o tadašnjim slovenskim zastupnicima. Problem je bio i među samim Slovencima,

koji najčešće nisu imali jedinstveno stajalište glede razvoja školstva na našem tlu kao i glede slovenskog jezika kao jezika nastave ili kao nastavnog predmeta. Ako bi oni “odlučivali o školskom zakonu bez straha od nacionalnih protivnika i bez potrebe za slogom u nacionalnoj borbi, (...) debate i glasovanja izgledali bi drugačije.” (Melik, 1970., str. 63).

Kranjska pokrajina

U usporedbi sa štajerskim i koruškim pokrajinskim školskim vijećima, Kranjsko pokrajinsko školsko vijeće, kao i sva ostala kotarska i mjesna školska vijeća u Kranjskoj imali su, kao što smo to razabrali iz “*Rasprave pokrajinskog zbora Ljubljanskog*” (1869.), više slovenski izgled. Velik dio te školske strukture pored Nijemaca činili su i Slovenci, na osnovi čega bismo mogli zaključiti da su u Kranjskoj imali više mogućnosti za ostvarivanje nacionalnih zahtjeva Slovenaca glede predmeta nastave i ostalih školskih pitanja. Na takav zaključak nas navodi izvješće i molba za priznavanje slovenskog jezika pod naslovom “*Izvješće pokrajinskog odbora u vezi zakona, na kojem jeziku će se za vojvodinu Kranjsku zakoni izrađivati i objavljivati*”. U njemu se navodi: “Pokrajinski odbor u potpunosti priznaje da je pravi pokrajinski jezik u Kranjskoj slovenski... međutim, u našoj se pokrajini nalaze i njemačke općine. Budući da se pokrajinski odbor strogo drži načela ravnopravnosti i onih prava, koje ima svaka općina, da zakone i naredbe objavljuje na jeziku kojeg govori, pokrajinski odbor smatra da bi slavni pokrajinski zbor morao odobriti slijedeće nacрте zakona.” (*Rasprava pokrajinskog zbora Ljubljanskog*, 1869., str. 97). U nastavku tog izvješća opisani su zahtjevi za uvođenje slovenskog jezika u urede i ostale društvene institucije u Sloveniji, ujedno i to da se svi vladini zakoni i propisi za Kranjsku pokrajinu izdaju na slovenskom jeziku. Među ostalima bile su navedene i potrebe za uvođenjem slovenskog jezika kao nastavnog jezika u sve škole u Sloveniji (ib.).

Međutim, stvarni podaci u Kranjskoj govore nam da se ni u toj pokrajini nisu jednostavno ostvarivali nacionalni zahtjevi. Navest ćemo još nekoliko slučajeva, kada je godine 1869. školski odbor Kranjskog pokrajinskog zbora razmatrao vladin nacrt zakona o školama i zakon o učiteljima. U okviru tih rasprava unutar školskog odbora izradili su svoje prijedloge, prema kojima bi i dalje postojao školski patronat i povezanost učiteljske službe s crkvenom. Odredili su i minimalne učiteljske plaće i novčana sredstva za gradnju novih škola. Među ostalim, u školskom su se odboru odlučili samo za šestogodišnju školsku obvezu, umjesto osmogodišnje (*Rasprave pokrajinskog zbora Ljubljanskog*, 1869.). Međutim, spomenuti prijedlozi školskog odbora nisu došli do Kranjskog pokrajinskog zbora zbog pripremljene autonomističke rezolucije. Ista je u svom sadržaju navodila i mogućnost Ujedinjene Slovenije. Vlada je zbog te rezolucije pokrajinski zbor, koji je bio 22. listopada 1869., prijevremeno raspustila (ib.).

Navedeni primjer dokazuje da su u šezdesetim godinama 19. stoljeća u Kranjskom pokrajinskom zboru izabrani takvi predstavnici Slovenaca, koji su se više oslanjali na politiku tadašnje austrijske vlasti i nisu bili dovoljno odlučni kod zauzimanja za nacionalne težnje i poboljšanje školskih prilika u Kranjskoj. O tome svjedoči i nezadovoljstvo slovenskih učitelja politikom slovenske većine Kranjskog pokrajinskog zbora u

rješavanju školskih pitanja. Učitelji su tražili promjenu svog položaja - službe, jer su u Kranjskoj još uvijek imali pored učiteljske i crkvenu službu. Zbog toga su mnogi učitelji odlazili u druge pokrajine (Rasprava pokrajinskog zbora Kranjskog, 1872).

Kao što možemo pročitati u izvješću Kranjskog pokrajinskog zbora (Rasprava pokrajinskog zbora Kranjskog, 1871.), taj ni sljedeće godine, dakle 1870., nije dugo zasjedao, jer o pitanjima školstva i o rezoluciji sa sadržajem o mogućnosti Ujedinjene Slovenije nije raspravljao. Na taj je način jednostavno izbjegavao sve teme koje su se odnosile na slovenska nacionalna pitanja. Tek je 1872. godine školski odbor ponovno pripremio nacрте za školski i učiteljski zakon, koje su nakon dugih rasprava konačno uskladili s vladinim prijedlozima. Naime, i Slovenci u školskom odboru bili su nejedinstveni u rješavanju određenih školskih pitanja (ib.). Te godine su u Kranjskoj konačno odvojili crkvenu službu od učiteljske. Nešto se poboljšao i financijski položaj, tako da je bilo i više sredstava za gradnju novih škola (Rasprava pokrajinskog zbora Kranjskog, 1872.). Više suprotstavljanja bilo je glede školske obveze osnovnoškolske djece. Većina članova školskog odbora bila je za šestogodišnje obvezno školovanje. Glede toga su se Svetec i Razlag priključili njemačkoj stranci koja se zauzimala za osmogodišnje školovanje (ib.). Ti i neki drugi primjeri dokazuju da slovenska stranka u Kranjskom pokrajinskom zboru nije bila jedinstvena. To je onemogućavalo i usporavalo napredne nacionalne zamisli za uvođenje slovenskog jezika kao nastavnog jezika i uvođenje slovenskih udžbenika, koji su, nažalost, ostajali izvan rasprava u pokrajinskim zborovima.

Goriška i Gradiška pokrajina

Slično je bilo i u Goriškoj. Za tu pokrajinu pronašli smo samo “Rasprave pokrajinskog zbora Goriške i Gradiške” iz godine 1863. Pokrajinski zbor su tada činili većinom Slovenci, slično kao i u Kranjskom pokrajinskom zboru. U zboru su imali dvije trećine, a trećinu zbora su činili Talijani. Među zastupnicima različitih narodnosti moglo se, iz primjera sjednice koji navodimo, primijetiti razlike. Kao što je moguće razabrati iz zapisnika sjednice održane 14. siječnja 1863., slovenski zastupnici su se žalili da su prevareni, jer ne dobivaju prijedloge austrijske vlade na slovenskom jeziku, a svi ne znaju savršeno njemački. Time su izrazili i nezadovoljstvo austrijskom politikom, jer da na takav način ima veću mogućnost politiku u Sloveniji voditi svojim putem. Ujedno su naglašavani zahtjevi slovenskog stanovništva ove pokrajine da ih austrijska vlada mora upoznati sa svojim prijedlozima na slovenskom jeziku, jer je to njena dužnost. Naglašavali su potrebu za ravnopravnim položajem obaju pokrajinskih jezika, slovenskog i talijanskog, na kojima se moraju pisati i objavljivati svi zapisnici pokrajinskog zbora (Rasprave pokrajinskog zbora Goriške i Gradiške, 1863.).

Na osnovi spomenutog možemo školsku upravu u drugoj polovini 19. stoljeća uvrstiti među one školske elemente koji su imali svojevrstan utjecaj na razvoj slovenske nacionalne svijesti i identiteta Slovenaca. Stvarno stanje nije bilo idealno, jer su u dijelu školske uprave u Sloveniji uglavnom prevladavali njemački usmjereni i misleći pojedinci, koji su više izvođači austrijske školske politike nego nositelji slovenskog interesa u razvoju školstva, zbog čega brojni zahtjevi osviještenih Slovenaca nisu bili odobreni.

Zaključak

Prva važna novost u austrijskom školstvu u razdoblju od 1848. do 1914., unutar kojeg su bile i slovenske pokrajine sa školama, dogodila se nakon 1848. godine kada je cjelokupno školstvo i školsku politiku u svoju nadležnost preuzela austrijska država. Posebnost je bila već u oblikovanju Prosvjetnog ministarstva 1848. godine u Beču, koje je u svoju strukturu djelovanja uključilo pokrajinska školska vijeća, koja su brinula za školstvo u pojedinim austrijskim pokrajinama.

Osnivanje pokrajinskih školskih vijeća u Sloveniji nakon 1848. godine teoretski je značilo da smo mi Slovenci prvi put dobili školsku upravu na svom tlu. Moglo se očekivati da ćemo dobiti i veću autonomiju kod odlučivanja o razvoju školstva i o svim elementima koji su važni za razvoj slovenskog školstva (slovenski jezik kao nastavni jezik, slovenske školske knjige, trajanje školovanja, veća uloga slovenskih učitelja); međutim, to se nije dogodilo. U koruškim i štajerskim pokrajinskim školskim vijećima školsku su politiku vodili prije svega Nijemci, a u kranjskim i primorskim pokrajinskim školskim vijećima pored Nijemaca, Talijana i njemački usmjereni Slovenci, koji su bili izvođači austrijske školske politike. Upravo zbog kadrovske strukture i njemački usmjerene politike pokrajinskih školskih vijeća u slovenskim pokrajinama brojni nacionalni zahtjevi osviještenih Slovenaca u školstvu ostajali su neostvareni. Time je austrijska školska vlast na svoj način otežavala razvoj slovenskog školstva sa slovenskim nastavnim jezikom. To je posebno uočljivo nakon 1868. godine, kada je nastala austro-ugarska država kao višenacionalna država i kada su uvedene nove promjene u austrijskoj školskoj politici. Nastala je nova uprava s novim imenom (Ministarstvo za bogoslužje i nastavu), a na vodećem mjestu bili su njemački liberali, koji su školsku politiku usmjeravali sve više u liberalne tokove. Donijeli su niz zakona, među kojima je najpoznatiji zakon o odvajanju škole od Crkve i prelazak od crkvene škole na laičku, a cjelokupni nadzor nad školom preuzela je država. Važna novost nakon 1868. godine bila su i školska vijeća (pokrajinska, kotarska i mjesna školska vijeća). U njima su bili predstavnici škole, crkve i poreznih obveznika.

U svim slovenskim pokrajinama imali smo ukupno šest pokrajinskih školskih vijeća. Svako Pokrajinsko školsko vijeće predstavljalo je pokrajinsku školsku vlast, brinulo za administrativno i pedagoško vodstvo škola i predlagalo pojedince za kotarske školske inspektore. Imenovalo je direktore škola, pripremalo nastavne planove za škole, davalo dozvole za izdavanje udžbenika i brinulo za financijsko održavanje škola. Navedena nova struktura školske vlasti stvarno je davala veće mogućnosti za oblikovanje novih zahtjeva u školstvu u pojedinim slovenskim pokrajinama. Dolazilo je do novih zakona koji su usmjeravali organizaciju škola, nastavni jezik, sredstva, položaj nastavnika i ostalo. Međutim, utvrdili smo da su postojale razlike između pojedinih slovenskih pokrajina upravo na području djelovanja pojedinih pokrajinskih školskih vijeća. Razlike su bile u trajanju školskih obveza, uvođenju slovenskog jezika kao neobaveznog ili obaveznog nastavnog predmeta, u različitom broju slovenskih učitelja. Najvidljivije razlike bile su u ostvarivanju odredbi nastavnog jezika u novom školskom zakonodavstvu iz godine 1869. U opisanim slučajevima rasprava pokrajinskih zborova u

pojednim slovenskim pokrajinama prikazali smo koliko su malu ulogu imali Slovenci, koji su se zalagali za slovensko školstvo prilikom odlučivanja o školskim pitanjima u pojedinim slovenskim pokrajinama. Sa školskim vijećima (pokrajinskim, kotarskim i mjesnim) austrijska je vlast imala još precizniji uvid i utjecaj na školstvo u pojedinim slovenskim pokrajinama kao i u ostalim austrijskim pokrajinama.

Zbog toga možemo tvrditi da je austrijska politika sa svojom strukturom školstva u razdoblju od 1848. do 1914. godine bila iznimno učinkovita u očuvanju svoje austrijske politike. Škola je postala nacionalno usmjerena institucija, bila je jedan od instrumenata duhovnog i kulturnog ujedinjenja i sredstvo za postizanje političkog jedinstva, koju je osiguravala i uokvirivala austrijska država.

LITERATURA

1. Ciperle, J.: *Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1979.
2. *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtwesens in Österreich*, Der kaiserlich – königlichen Hof - und Staatsdruckerei, Wien, 1849.
3. Franc, Jožef: *Deželno šolsko svetovalstvo*; v: *Učiteljski tovariš*, 15. maj, Ljubljana, 1869.
4. Friedjung, H.: *Österreich von 1848 bis 1860*, Stuttgart u. Berlin, Heft II, Cottasche Buchhandlung, Stuttgart, 1908.
5. Helfert, J. A.: *Die confessionale Frage in Österreich 1848*; v: *Österreich Jahrbuch, Hef. XIII*, Pichlers Wittwe Sohn, Wien, 1889.
6. *Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem, t. j. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem*, Slovensko učiteljsko društvo, Ljubljana, 1874.
7. Južnič, S.: *Identiteta*, Knjižna zbirka Teorija in praksa, Ljubljana, 1993., str. 322
8. Melik, V.: Slovenci in “nova šola”; v: *Osnovna šola na Slovenskem 1869 - 1969*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1970., str. 55-63.
9. *Ministrski razpis z dne 18. maja 1869. leta*; v: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, Laibach, 1895.
10. *Obravnave deželnega zbora Goriške in Gradiške*, Seitz, Gorica, 1863., str. 307
11. *Obravnave deželnega zbora Ljubljanskega*, Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, Laibach, 1869., str. 97
12. *Obravnave deželnega zbora Kranjskega*, Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, Laibach, 1871.
13. *Obravnave deželnega zbora Kranjskega*, Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, Laibach, 1872.
14. *Predsedstveni spisi za leto 1849*, št. 595, 26. februar, Arhiv SRS, Državni arhiv Slovenije, Ljubljana, 1849.a
15. *Predsedstveni spisi za leto 1849*, št. 703, 3. april, Arhiv SRS, Državni arhiv Slovenije, Ljubljana, 1849.b
16. Schmidt, V.: *Zgodovina Šolstva in pedagogike na Slovenskem*, III del, Delavska enotnost, Ljubljana, 1988.
17. Strakosch-Grassmann, G.: *Geschichte des österreichischen Unterrichtwesens*, Pichlers Witwe & Sohn, Wien, 1905.
18. *Zakon z dne 25. maja 1868. leta*; v: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, Laibach, 1895., str 6-7.

Monika Govekar-Okoliš, Ljubljana

(Summary)

SCHOOL ADMINISTRATION IN SLOVENIA FROM 1848 TO 1914

Presented and described is the structure of school administration management in Slovenian regions and past Austrian country from 1848 till 1914. There is a special description of the importance and management of school administration in the period from 1848 to 1868, when Ministry of Education was founded in Vienna in 1848 and all its activities connected to school inspections and regional school councils. There is a special description and presentation of the structure of school administration, which was established in 1868, including the formation of new dualistic Habsburg Monarchy. The Ministry for Religions Affairs and Religions Instruction was founded, which completely overtook the duty for the development and activities of education in all Austrian regions. In this way the influence of Austrian educational policy and its management was evident in Slovenian regions. Some Slovenian regions developed, after 1868, regional, district and local school councils, that had complete control over managing schools in separate locations. In theory, it meant that Slovenians, for the first time, received school administration on their ground, even though they did not get greater autonomy when making decisions related to the development of Slovenian education, which was proved by discussions of regional meetings in Slovenian regions. Unfortunately, personnel structure and policy of regional school councils in Slovenian regions directed to Austrian influence was distracting the development of Slovenian education system (including Slovenian language as a subject in all schools, usage of Slovenian textbooks, more Slovenian teachers). School was in Slovenian regions the instrument of spiritual and cultural unification and the means for the realization of Austrian state policy.

Key words: school administration, Austrian education, history of education, Slovenia, 1848-1914